

EUGENE IONESKO

eta

vanguardia

Joan mari torrealday

Rikardo Paseyro'k deitzen dionez, "vanguardiaren aita santu" dugu Eugène Ionesko. Teatrogillea da, beharbada teatro berriaren aintzindari ta asmatzaillerik ospatsuena. Ez dakit. Ionesko'k berak bai, ba daki bere teatroak munduan zehar jasotzen duan txaloa. Ta txalo hori etzaio aserre-bide. Normal da. Baifia, txalo horrek ez dio bere burua salduarazten, ez askatasuna lotarazten. Ta hau, esan dezagun, ez da hain normal.

Idazterakoan, —aitortzen du Ionesko'k— ez diot nere buruari galdetzen "vanguardia" egiten nagoan ala ez, banguardiako autore bat naizenentz. Mundua nola agertzen zaidan jakin nahi dut, nola dan mundu hori, eta propaganda-asmorik batere gabe, nere garaiki-deen kontzientzia zuzentzeko gogorik gabe, etabar, testigu bat izaten

ahalegintzen naiz, nere subjelibotasunaren barruan testigu objektibo bat. Vanguardiakoa, idazteari ekin aurretik, izan nahi, edo ez izan nahi, vanguardia bat autatu edo ukatu, kreatzaille batentzako gauzak atzekoz-aurrera hartzea da, arazotik at geratzea, fede txarreko izatea”.

Bere “Notes et Contre-Notes” liburuan ageri dan aitorketa hau, bere ohorez diogu.

On dala uste dut, beraz, jakitea Ionesko bezelako vanguardialdiren baten iritzia vanguardiaz. Vanguardia egitean, (rara avis), dirua irabazteagatik ez dala ari jakinda, batipait.

Hitzaldi bat egin bear zuan behin Ionesko'k, ta hain zuzen vanguardiaz. (Hitzaldi hortaz batez ere baliatzen naiz nere lanerako). Badaezpadare, eskuaren ordez anka ez sartzeko, “vanguardia” hitzak zer esanai zekarren begiratu zuan Larousse hiztegian. Orduan ikasi omen zuan, dio berak, vanguardia izena hartzen zutela “egintzarako preparatzeko, lur, itxaso edo aireko gudalozte baten aurretik doazten elementuak”. Beraz, gonbarazio bidez, arte-eremuan: aurre-estilo bat, mogimendu igerle bat, litzake vanguardia, egikera ta izakera berri batzuk iragartzen dituzten erak; goiz edo berandu guztia kanbiatzeko lain indar hartuko duan aldaketa baten konzientzi-hartzea. Eta holako. Honela, eskubidez irabazi dute idazlari igerle izena: Baudelaire batek, Kafka batek, Dostoiewski batek, Pirandello batek. Izanatik izena, noski.

Ionesko'k, gisa danez, onartzen du vanguardiarene definizio hau, baifia ez erabat. Gogokoago zaio etendura ta aurkatasunarekin zerikusian ta har-emanetan jartzea vanguardia. Adieraziko dugu zergatik.

Eugène Ionesko'ren hitzak dira: Vanguardia askatasuna da. Askatasuna: biziki maite du Ionesko'k hitz hau, bere esangura luze-zabalean. Libertate osoa zor zaio artistari artista dan aldetik. Alegia: ertilariak, benetako kreatzaille izan nahi baldin badu, askatasun osoa behar du derrioren. Hor, libertaderik ez hortan, ikusten du Ionesko'k (bere eremura etorririk, teatroa alegia) teatroak gaur daraman krisisaren zergatia.

Askatasun-garantiaren jabe ezpada, ertilari bat ezin diteke artista izan, joputzar baifio. Gehienik, imitatzaile izango da, beti ariko da besteek eginikoa ber-egiten. Ta hori ez da artea.

Askatasuna ez ote dan Ionesko'ren obsesio larria galdetuko nuke. Kezka bai, bederen. Ionesko'k konzienki aztertzen duanez, anitz lotura pean arkitzen da edozein arte-egille beti: publikoa dala, moda dala, herria dala, gizarte-giroa dala, Estadua dala, tabar. Funtsean, edozein

egitura baida lotura. Ez da, ez, indar merkea behar, bizitzan zehar, gure libertadea, kateatu gabe, paseatzeko!

Are gehiago. Aipatu-berri dugun askatasun hori, baldinkizun zaio vanguardialgilleari bere eginbeharra bete ahal izateko, hau da, eman behar duan "zerbait berri" hori lortzeko. Vanguardistak, dio Ionesko'k, besteen buruz ez-baifian berenez pentsatzen du. Txillardegiren "beti-lehenen" kontrako, hain zuzen. Vanguardia-gizonak zerbait sortu behar du beti. Ez da kopiatzaille, bai kreatzaille. Ez da maniki.

Batzuk diotenez, parre egiten dakian piztia ei da gizona. Ionesko'k pentsatzen du baietz; baiña, gauza berriak sortzen ditugun animaliak general batez ere, dio. Hau edo bestea, baiña betiere sortu, kreatu: katedralak, sinfoniak, zapatak, poemak, zigarroak. Ezer bada, horixe da gizona: asmatzaille.

Gizonaren konzepzio hortatik, ondore bat dator berealaxe arira. Zein izan diteke, hortaz, vanguardialako artista baten eginkizuna? Ionesko'ren gardiz, "autore batentzako lau hitzetan oifarritzen da eginbeharra: egiak salatu eta esan".

Bein, gaurko teatrogillerik onena nahi ote zuan izan galde-egin zion adiskide batek Ionesko'ri. Baietz, ta ia, ba, ze moduz, esan zion Ionesko'k yoranez. "Errez lor diteke hori —erantzun zion proposagilleak—, mezu bat, mandatu bat, eman dezaiguzun zai gauzkatzu. Orainarte zure obrak ez dakarkite: zaitetz brechtar eta marxista". Ionesko'k erantzun zion beste zenbaitzuk bazeramakitelata mezu hori, ezaguna ere zala, berak hartzen bazuan besteena ber-esan besterik etzuala egingo, ezer berririk asmatuge. Ta ezetz. Gañera, hortara, ezin zitekela bere garaiko teatrogillerik famatuena biur.

Gertakizun hontatik atera diteke garbi vanguardista baten jokiera.

Beste ifloren pentsaera atzera esatekotan, ez du idazteak merezi, bide da Ionesko'ren iritzia, nik uste. Ikuskera hontatik arbuatzen ditu, kupidarik batere gabe, Sartre, Osborne, Miller ta beren tanke-rako idazleak, ze, ezkertar konformismoaren errepresentante besterik ez dira-ta. Politikazko liburu ta hitzaldietatik ezagutzen dugunetik kanpo ez baidigute ezertxo're eskeintzen idazletzarrok, baietz du ausarki Ionesko'k.

Hauen kontra, esaten du, artezko edozein egintza derrior izango da intuizio orijinal bat, sakona edo zabala, artista bakoitzaren sormenari dagokionez, baiña, berriz dio, beti ifortxori ezer zor ez dion intuizio orijinala. Hortarako, irudimen ugariari, iturriko ur fres-

koari bezela, askatasuna eman behar zaio, utzi ibiltzen, korritzen, deusi lotu gabe.

Vanguardiagillea, ba, diogunagatik, behartua dago beti zerbait berri ematera. Ta, horregatik izango da, asiera batean behintzat, gaizki artua vanguardiako obra hori, kritikatu, aurre-iritziarekin epaitua. Izan ere, berritasun hau dela-ta, artezko edozein kreazio, mingarri da: irakurlea zauritu egiten du, gehienentzat irainia da, sumina probokatzen du, bere kondizio ez-oiuagatik. Ezin bestela izan: sortze berri bat, abenida eder eta oituetatik iges egiaz, soroetatik, mendietatik, baidoa.

Hala uste du Eugène Ionesko-k, ta hala egiten ere. Esanetik egifera ez du-ta berak gure koldarkeriaren zulorik ametitzen.

Ulerzten da, honekin, Ionesko-ren tirani ta akademikeriaren aurkako gorrotoa. Ez da harritzekorik. Gehiegikeriak erruz gertatu baidira, zalantzarik gabe, gai hontan. Herriaren nahi ta pentsaera jakitearen monopolio lotsagabea sarriegi egon baida batzuen eskuetan: heurek zekiten herriari atsegin ta beharrezko zitzaiona; ta horixe ematen zioten asegarriztat, nola ez! Baiña (beharrik!), aurretiaz eta hortarako, berek agindu zioten herri horri, diximuloak dakizkian milia modu izkutuz, nola pentsatu ta jokatu, zer eskatu.

Munduaren hedadura duan jokabide honen aurka jarri da gogorki Ionesko, vanguardia-gizona danez: "Esabide bat —baita ere izaera bat— agindutakoa edo legetua danean, horregatik beragatik onartu-ezifia da". Esana dugu jadanik, oposizioa ta etendura dala vanguardia, Ionesko'rentzat. Beraz, vanguardiagilleak, gizarte baten barruan gizarte horren kontra jokatzen du, edozein bizimolde barnean dagolarik bizimolde horren aurka beti.

Benetakoa vanguardiagillea, ez da ifioiz apologista, aldegille ta zaitzaille, danaren kritikalaria baizik, gauraren kritikagille. Eugène Ionesko eredu.

* * *

Vanguardia mintzoak, beste esanai batzuk ere ba ditu, ta Ionesko-k ba dakizki. Baiña, berak diona: orain klasiko agertzen zaizkigun arren, egille hoietatik asko ta asko vanguardiakoak izan ziran beren mendean. Dudarik ez: etzaigu ulerterreza, Maurice Donnay, Bataille, Anouilh, Giraudoux, ta beste zenbait, beren garaiko vanguardiagilletzat hartzea. Hala da, ordea, gure begietarako klasiko biurtu badira ere gaur.

Billiaren ibilliaz bidea egiten da, dio Machado'k. Eta horixe gertatu behar zaio edozein vanguardiarri, ona bada. Denborarekin, trazizioan murgiltzen ez dan vanguardia, ez da, haren itxura izan arren, egiatzkoa. Hots: ez da vanguardia.

Pontu hontan eskubidez sor dakiguken bidezko bildurra ezabatzeko, —hots, edozein sasi-arte merke saldu dezaigutela egiatzkoaren truke—, beharbada hauxe da ezaugarri bakarra: geroari azken-hitza uztea.

Benetako vanguardia, egunen batean, herraren ezagutzera etorri ahalko da, etorriko da. Lege da, Ionesko'ren ustez.

Fisika ta Jeometriako lege berriak ere, asieran, etziran ifundik ere errikoiak, ez itxuraz herriarentzako. Gaur bai. Holatsu gertatzen da vanguardiak egintzarekin ere. Asiera batean, minorientzako izanen da. Edozein arte berri, herri-iguiñeko da. Egia. Baiña kontuz: herri-gorroto hori ez dagokio berez eta izatez. Ustekabeko agertzetik dator. Garbi dago: vanguardiak obra bat, berez eta helburuz, herritarra da, ta herriarentzako. Ezpada, ez da vanguardia.

Hala, irizpide zuzenez, nik uste, berexen du, ba, Ionesko'k egia eta egiaren itxura, alegia, vanguardia eta sasi-vanguardia.

“Ez dit ajolik publikoaren arrerak”, aitortzen du garbiki Ionesko'k. Sinistuta dago Ionesko erlariak ez duala, apropos ta borondatez, herri-gorrotorik, herrikoiz-izaterik, billatu behar. Arraroago, ulerkaitzago, ta hobeago, ez da ifioiz arau zuzena izan, nik dakidanez. Baiña ezta ere —hau ere arrisku ta egi!— ez du billatu behar artistak herrikoiz izatea, herri-arteaz egitea, gehientsuei hitzegitea. Gehienei mintza banakie, orduan bakoitzari ezer gutxi esango nioke. Ionesko'k, teatroaz dion hitzez esateko: konfesziozko teatroa da holakoa. Arazoketa jeneralekin osatzen baida, betiko “klise”-kin eratzen, jazoera eza-gunekin. Konformismoaren ezaugarri besterik ez da.

Publikoa eukitea eta errikoiz izatea, bi dira, ez bat.

Ezin al diteke, ba, guztiontzat hitzik egin? Bai. Bide bat dago, hortarako. Barneko, arimako arazoketa (artista bakoitzak bere erara, askatasunez) azalduaz. Hor baigera guztiok bat, gizonaren funtsezko probleman, edozetariko bizimolde ta izakeraren gaitetik. Horregatik esan ohi du Ionesko'k, arteak, (egiazkoak), batu egiten dituala gizonak, batu, ez aldrebes.

Esango nuke, laburtuz: askatasunak elikatzen du vanguardia. Askatasunak eta berritasunak. Eugène Ionesko'ren ustea dalakoan, diot.